

monija. Ezenkívül a Szász Károly szíve sokat és sokakat felfoghatott magába és teljesen boldog volt. Egy ilyen szép és valóban erényes életre tekinteni, annak emlékét őrizni, azzal foglalkozni érdemes, mert bármily körülmények között is fölemel, nemesít és megvigasztal bennünket. Áldás volt élete, áldott legyen emlékezete.

Dr. SZÉKELY GYÖRGY.

A POLGÁRISKOLA SZÜKSÉGESSÉGE.

II.*

Pædagogiai természetű ellenvetés a polgáriskolák szükségességével szemben ritkábban szokott felvettetni. Ilyennel foglalkozott e cikk I. része. Rendesen társadalmi szempontokkal hozakodnak elő a polgáriskola ellenzői. Egy pár ezek közül, a gyakori hangoztatás folytán, már jelszóvá kristályosodott a következő alakban: «Nem kell hivatalnokképző iskola!» — «Nem kell a művelt proletárok számát szaporítani!» — Az ilyen természetű ellenvetésekkel kívánok ebben a részben foglalkozni.

Egyelőre szintén a hivatalnokellenes álláspontra helyezkedve, tekintsük igaznak a tételt, hogy, nem kell hivatalnokképző iskola! De akkor is: *nem méltányos* ebből különleges polgáriskolaellenes argumentumot faragni. Eddigelé épen a polgáriskola a legkevésbé hivatalnokképző iskolánk; mert hiszen növendékei (mindig a teljes polgáriskolát értve) egyenesen *ki vannak zárva* azokból a hivatalnoki állásokból, amelyekre középiskoláink és a kereskedelmi iskola pusztán érettségije már utat nyit. A mikor a polgáriskola ennek a nyilvánvaló igazságtalanságnak a megszüntetésére törekszik, ezzel csak az általa adott műveltség színvonalának a méltányos értékelését követeli, azon az alapon, hogy *ő is ad annyi műveltséget, amennyivel valaki kis hivatalnok lehet.* Ugyanezen az alapon kvalifikálnak középiskoláink is kishivatalnoki állásokra, nem pedig azért, mintha valami szakszerű hivatalnok nevelést adnának. Sőt ugyanezen az alapon kapták meg a kvalifikáló jogokat kereskedelmi iskoláink is, amelyek bár — ha nem játszunk a szavakkal — szakiskolák, de mert az a százféle hivatalnok, a kiről itt szó van, még sem mind kereskedő, világos, hogy nem az általuk adott szakképzettség, hanem tanítványaiknak általános műveltségi színvonala honoráltatott ama jogok megadásával.

* Az I. rész megjelent a M. Pæd. f. évi januári füzetében.

A polgáriskola sem akar arra a lehetetlen feladatra vállalkozni, hogy százféle kishivatalnoki pályára szakszerűen neveljen, tehát, hogy hivatalnokképző iskola legyen, de tudván, hogy a teljes polgáriskolától adott műveltség is elegendő qualificatio a kishivatalnoknak, követeli ezen a területen az egyenlő jogot, mert «minden jogosítás *jogszerű tartozéka* azoknak a tanulmányoknak, amelyek az illető jogosítás szükségleteit kielégítik»,* nem pedig csak a kiválasztottak privilegiuma.

Ma úgy áll a dolog, hogy a közép- és a kereskedelmi iskolák privilegizált helyzetben vannak a teljes polgáriskolával szemben, mert csupán ettől vannak megtagadva azok a jogosítások, amelyeknek szükségleteit pedig ő is kielégíti. Mert miféle jogosításokról van szó? Olyanokról, amelyeket nemcsak a 8 osztályú középiskolák, hanem a 7 osztályig terjedő kereskedelmi iskolák, a 7 osztályos osztrák reáliskolák, sőt a régebben 6 osztályos reáliskolák is megadtak. A legértékesebb jogosítást: az egyévi önkéntesség kedvezményét megadja Németországban már a középiskolák 6. osztálya is, amikor a tanuló még 3 év választja el a 9 osztályos középiskola érettségijétől. Ez utóbbi jogosításnak megtagadása egymagában elég arra, hogy a polgáriskolákra utalt tanulókat a privilegizált iskolákba kergesse át. Mert ha valaki nem lehet hivatalnok, az még a kisebbik baj s annak, aki nem is akart lenni, egyáltalában nem is baj; de a 3 évi katonai szolgálat baj minden épkézliáb fiatal embernek, el nem kerülhető *súlyos büntetés*, összemérve azokkal, akik hasonló iskolázattal csak egy évig kötelesek katonáskodni. Nem kell bizonyíthatni, hogy a hároméves katonai szolgálat milyen nagy mértékben hátráltató az illetőnek nemcsak gazdasági, hanem kulturális előrehaladásában is. Mondják ugyan, hogy a katonai szolgálatnak is van nevelő hatása, de ha van is, ez csak a teljesen neveletlenekre szorítkozhatik, lévén ez a nevelés is több mint a pusztá semmi. Hanem tanult embernek a három évi legénységi szolgálat minden inkább lehet, mint iskola. Az általános katonakötelezettséggel egyidejűleg minden állam behozta az egyévi önkéntesség kedvezményét is, tanult elemeinek s ezzel a saját kulturájának védelmére. Természetes, hogy a hadvezetőség, mint az egyoldalú katonai érdek képviselője, nem rokonszenvez az ilyen kedvezményekkel. Beszélték, hogy nálunk is a közös hadügyminisztérium ellenzésén mult volna a polgáriskoláknak már előkészített reformja; az ellenezte volna az önkéntességi jog megadását a teljes polgáriskolákat végzett tanulók számára. El lehet hinni. Nemcsak azért, mert a hadügyminiszterek nem szívesen látják a szaporodását az

* Idézve a M. Pæd. 1906. évf. 634. lapjáról, az X+Y jelzésű cikkből.

olyan hadköteleseknek, akiknek jogaik is vannak, hanem abból a komolyabb okból is, hogy a legénységi állományba kényszerített tanult elemekből egészíthessék ki altiszti karukat. Hiszen szívesen szednék ők káplárjaikat akár a philosophiæ doctorok közül is, s egy lanyhán erőltetett javaslatra nem fogják azonnal két kézzel adni a kedvezményeket. De lehetetlen, hogy a kulturális ügyek képviselőjének határozott követelésével szemben is meg tudják védelmezni tarthatatlan álláspontjukat. Az a törekvés, hogy minél kevesebb ember részesüljön az egyévi szolgálat kedvezményében, vagy azt foglalja magában, hogy minél kevesebben jussanak el a tanultságnak addig a fokáig, amelyet ez a jog megillet, és akkor ez a törekvés *kulturaellenes*, — vagy pedig azt, hogy a jogot nem kapja meg mindenki, akit megillet, és ez *jogellenes*. Az a legrosszabb, hogy az alternatívának mind a két ága érvényre jut a polgáriskolákkal szemben: jogellenes a megillető jogosítások megtagadása, és kulturaellenes az, hogy ez a megtagadás megátolja a polgáriskola felvirágzását.

Egy kissé mintha eltért volna ez a fejtegetés a hivatalnokképzés témájától, mert hiszen az önkéntesi jog követelése csakugyan nem sorolható a hivatalkeresés rovatába. De az eltérés csak látszólagos, mert a teljes polgáriskola legnagyobb hajában: a jogosítások hiányában együtt szerepel a hivatalnoki qualificatiók megtagadásával az önkéntességi jog hiánya, mely utóbbi nem a kisebbik része a sérelmeknek. Természetes, hogy a qualificatiók hiánya lévén az egyik főbaj, ennek a súlyos jogtalanságnak a leküzdésére irányult a reformmozgalom igen jelentékeny része. Szükségképeni volt a qualificatiók gyakori emlegetése, s ez némileg megmagyarázza, hogy a reformmozgalom felületes megítélői ezzel azonosították az egész mozgalmat; annak gyakori bizonyíttatását, hogy a teljes polgáriskolai műveltség elegendő képzettség a kishivatalnoknak, úgy értelmezték, hogy a polgáriskola hivatalnokképzésre akar vállalkozni. Ha talán az elmondottak megfontolásával rájönnek arra, hogy ez a mozgalom nem egyéb, mint a jogtalannak törekvése az egyenlő jogosításra, hogy a jogosítások megszerzésére törekvő polgáriskolát ez a törekvése épen úgy nem teszi hivatalnokképzővé, mint ahogy nem azok a jogosításnak már birtokában levő többi iskolák, akkor talán elejtik a hivatalnokképzés vádját, vagy legalább megszűnnek azt különlegesen épen csak a polgáriskola ellen alkalmazni.

Elesvén a hivatalnokképzés vádja, módosulnia kell a jelszónak is. Ha nem mondhatják többé, hogy: nem kell hivatalnokképző iskola, akkor kénytelenek lesznek álláspontjukat őszintebben föltárni és úgy fejezni ki, hogy: *nem kell több olyan iskola, amelynek műveltségi színvonala eléri a kishivatalnok szükségletét.* Ebben az alakban

azután azonnal rá lehet ismerni, hogy ez a mondás édes testvére a másiknak, amelyik a művelt proletárok szaporításától fél. Testvérek a *kultúraellenességben*.

Mert micsoda veszedelmek származhatnak abból, ha több lesz a művelt emberünk, mint ma! Még többen fognak hivatal után járni, pedig már most is több az aspiráns mint a hivatal, több az ember mint a foka. Ha kevésbé szaporodik a hivatalok mint a hivatalra képes műveltek száma, akkor mi történik ezek kint rekedt részével? Mi más, mint hogy elzúllik, proletárrá lesz! Így hangzik a szokásos sopánkodások egyik csoportja. Egy másik, ezzel közös forrású, de mégis ellentmondó, az, hogy a művelt elemek mind hivatalba tódulnak és nagyon kevesen keresik közülök a produktív pályákat.

Hogy az úgynevezett produktív pályákra is jusson a hivatalképeség színvonaláig tanult ember, annak épen csak az lehet az *egyetlen* módja, hogy több legyen a tanult ember, mint a hivatal. Ha most pl. évenként ötezzével nyelik a hivatalok a művelt ifjuságot, akkor ontsa az iskola évenként tízezzével a succrescentiát. Akkor azután az az ötezres többlet *kénytelen* lesz a hivatalon kívül keresni a boldogulást. Keresi ott, ahol megtalálhatja, s ha megtölti a ma meglévő produktív pályákat, keres és tör magának még új pályákat is.

Hanem addig, amíg csak annyi, vagy nem sokkal több a képesített ember mint a hivatal, addig hiába prédikáljuk nekik, hogy ne tóduljanak a hivatalokba. Nagyon sok ember van ugyan, aki nem fél a munkától, de nagyon kevés, aki ne irtóznék az életgondoktól. A hivatalkeresés nem munkakerülés, hanem menekülés az életgondoktól. Az egész életre biztosított munka és kereset az, ami a hivatalhoz vonz. A míg valakinek módjában van a biztost választani, addig nem fog a bizonytalan után nyúlni. Nem számolnak az emberi természettel azok, akik rábeszéléssel akarják arra birni az ifjuságot, hogy mondjon le a biztos állásról s keresse az esetleg fényesebb sorsot a bizonytalanban. Elhiszi nekik, de mindenik azt mondja, hogy; kezdje a szomszédom, én megelégszem ezzel az üresen álló hivatalocskával. De ha a hivatalkereső nem talál több betöltetlen hivatalt s a temérdek versenyző reményt sem hagy neki, hogy találhasson, akkor bírja rá a legszebb rábeszélésnél is megindítóbb *kényszerűség* arra, hogy más kereset után lásson, hacsak nem akar lefekünni és meghalni, — amit igen kevesen fognak akarni. Ott van a zsidók példája, akik ki lévén zárva minden «biztos» életmódból (hivatal, földbirtok, stb.), urrá lettek a «bizonytalan»-ban: a világ mobilis javaiban. Igaz, hogy ma már önként sem vállalják a «biztos» életpályákat, de az első ok, ami őket a bizonytalan felé terelte, a kényszerűség volt. Nekünk is enyhülni fog a bizonytalanságtól való félelmünk, ha a hivatalból kint

rekedtek mind nagyobb számának a boldogulása demonstrálni fogja, hogy a bizonytalan nem olyan nagyon kockázatos, mint messziről véltük s ez a megismerés majd önkéntes vállalkozókat is visz a bizonytalanra. De a folyamat első megindításához okvetetlen szükséges a kényszer. Ez pedig nem megy máskép, mintha kétszer, háromszor annyi a hivatalra képesített ifjú, mint a hivatal.

Ezzel szemben mit jelent az az álláspont, amelyik ezen a téren a túltermeléstől fél? Amelyik azt akarná, hogy az iskolák épen csak annyi művelt ifjat neveljenek, amennyi a betöltendő állások szükséglete, nehogy az állás nélkül maradók proletárrá legyenek. Ez nem egyéb, mint a *szellemi egygyermekrendszer*. A mint a parasztgazda fél tőle, hogy a második s a többi gyermeket nem tudja majd beleültetni a készbe, úgy fél ez a nemzetgazda attól, hogy olyan művelt emberek is akadjanak, akiket az állam s a hatóságok nem tudnak kész kenyérrel ellátni. Nem egyéb, mint a *numerus clausus* általánosítása, kiterjesztése az összes intelligentiára. Tudvalevő, hogy a numerus claususból senki másnak haszna nincs, mint aki benne van. Közgazdasági hatásában a zárt szám épen az, ami a monopolium: gátja a fejlődésnek. Amit szép szóval egyensúlynak neveznek, nem az, hanem stagnálás. Ha társadalmunkban nincs meg az erőttöbblet s az ebből eredő feszültség, akkor nemcsak hogy nem terjeszkedhetik, hanem elfoglalt helyét sem tarthatja meg a környező, s fejlődésükben a mi kedvünkért meg nem állapodó társadalmakkal szemben.

Érthető, ha a numerus claususban belefoglaltak, vagy a monopoliumok birtokosai félnek a korlátok lerontásától. Így pl. érthető, hogy a jogosítások birtokában levő iskolák nem nagyon lelkesednek a jogosításoknak a polgáriskolákra való kiterjesztéseért. De ez nem a közérdek álláspontja.

A legkülönösebb aggodalom az, hogy a melyik iskolázott ember nem kap hivatalt, abból okvetetlenül proletár lesz. Úgy látszik, hogy az aggodalmaskodók nem tudják a dolgot máskép képzelni, mint hogy az iskola munkakerülőt nevel, vagy olyan éhlhetlent, aki nem való egyébre, mint hogy bedugjuk egy hivatalba, nyugtát irni. Nehány éve gyakran emlegették egy kultuszminiszterünk mondását, aki az iskolai éhlhetlenség példájául azt hozta fel, hogy az ő érettségizett fia nem tudta hogyan kell vasúti jegyet váltani. És a legsudálatosabb, hogy a proletárságról s az éhlhetlenségről szóló meséket gyakran még tanítással foglalkozók is utána mondják.

A ki dolgozni akar és tud, az nem lehet proletár. Az iskola pedig kemény munkával — a kapálásnál is keményebb munkával — épen a munkaképességre és a kötelességtudásra nevel. Proletár lehet valaki, de nem azért, mert iskolázott, hanem jöllehet iskolázott. Aki

proletár hajlamokkal született, az iskolázás nélkül még biztosabban azzá lesz.

Az élehetlenség, vagy bővebb körülírással: az a mulasztása az iskolának, hogy nem teszi kész kenyérkeresővé a tanítványt, egyáltalában nem mulasztás. Az *iskolának nem az a feladata, hogy kenyeret adjon*, hanem hogy műveltséget adjon: az értelem, az erkölcs, a test összhangzatos kiművelésével derék embert neveljen. A vasuti jegy váltásának hiányzó tudományát egyetlen jegy váltásával, tehát két percnyi tanulmánnyal kipótolhatja az érettségizett ifjú, de azokat a lelki erőket, amelyeket az érettségiig terjedő iskolázás benne kifejlesztett, ki nem pótolhatná az egész hátralevő élete sem. Csak az iskola feladatát nem ismerő képzelheti, hogy az iskola mindent olyan készen megtanítsa, hogy aztán az életben semmit se kelljen tanulni, holott mindent az életben kell megtanulni, de az iskola képesít rá, hogy mindent meg tudjunk tanulni. Az iskolát kenyérkeresővé nevelő intézménnyé tenni az iskola és a műveltség csődjét vonná maga után. A műveltség csődje pedig a gazdasági csődöt. Elég talán tudnunk azt, hogy a műveletlen nemzetek mindenütt a művelteknek gazdasági zsákmányai s hogy a műveltség gazdasági erő akkor is, amikor nem váltható be *közvetlenül* aprópénzre vagy kenyérre.

Aki fél a műveltek számának növekedésétől, aki azt hiszi, hogy már is igen sok a művelt magyar ember, vagy hogy ebből az *igen sok* egyáltalában lehetséges; vagy aki nem tartja jogosultnak az olyan iskolát, amelyik tanítványait nem neveli kész kenyérkeresővé, — az természetes, hogy nem fogadja el a polgáriskola szükségességét, az olyan iskoláét, amelyik a 17 éves korig sem tanít még semmi mesterségre, sem pedig a tudományos szakpályákra nem készít elő, csupán azt tűzi célul, hogy tanítványai örökölt szellemi és anyagi javaikat majd jobban tudják értékesíteni a maguk és a köz javára. Az nem ismerheti el elegendő célnak azt, amit Csengery úgy fejez ki, hogy «a polgári iskola hivatva van nagy községeink jobb módú, túlnyomóan magyar középosztályát *tömegesen* az általános műveltség magasabb színvonalára emelni». ¹ Az nem fog örvendezni tudni azon, ami Csengeryt öröme hangolta, hogy a polgáriskolák új rétegeket vontak be a magasabb művelődés körébe. ²

Nagyközségeink jobb módú, túlnyomóan magyar középosztálya! A nagy Alföldnek számos 30,000-es nagyközsége, ezekre menő kis- és középbirtokos magyar családjával, akik együttvéve a magyarság törzsét alkotják, de mindeddig inkább csak a fizikai, mint a kultu-

¹ Cs. «A polgári iskolákról.» Olcsó Könyvtár 241—244. sz. 104. lap.

² U. o. 99. l.

rális erejét növelve a nemzetnek. Akikért Arany és Petőfi lelkesedett, de akik nem lelkesednek Aranyért és Petőfiért, mert nem ismerik őket. Láttam közöttük olyan nagyközséget — 25,000 lakossal! — amelyiknek legmagasabb iskolája egy csonka polgáriskola s azzal is egy fiatal tanár vállalkozó szelleme ajándékozta meg őket. Amikor aztán helyükbe volt vite az iskola, meg is töltötték szépen. Ez az osztály nem vágyakozik hivatalba, a maga szabad pusztáját, a szabad birtokos életét föl nem cseréli semmiféle irodáért. Erről az oldalról tehát nem hat rá olyan inger, amely hagyományos kulturátlanságából az iskolához vonzaná. De vigyük helyébe az iskolát s adjuk meg neki az önkéntességi jogot, s jósló tehetség nélkül is megmondhatjuk, hogy azért az egy kedvezményért már megtölti az iskolát. Ha aztán egy ilyen műveltségű nemzedék kerül a mostaninak helyébe, akkor nem fordulhat elő az, aminek több ilyen 25—30,000 lakójú községben tanuja voltam, hogy a város egyetlen polgári leányiskoláját évfolyamonként csak 10—12 tanuló látogatta, felerészben a kis-számú városi tisztviselő, felerészben a város zsidó szatócsainak a leányai. — Ez a tulajdonképeni magyar polgári osztály, mert német fogalom az, hogy a polgárnak okvetetlen iparosnak vagy kereskedőnek kell lennie; ahol a lakosság főfoglalkozása a földművelés, ott ebből a feglalkozási ágból kerül ki a polgárságnak is jelentékeny része. Ennek a tősgyökeres magyar polgárságnak művelt polgársággá való nevelésére a legalkalmasabb a polgáriskola.

Lehetne ugyan arra is gondolni, hogy itt túlnyomóan a jómódú gazdák gyermekeiről, tehát egyféle foglalkozásról lévén szó, célszerűbb volna neveletésükről a megfelelő szakiskola által gondoskodni. De ennek a módnak sem kivihetősége, sem sikere nem látszik valószínűnek. Nem valószínű, hogy minden ilyen nagy alföldi községben közép- vagy magasabb fokú gazdasági tanintézetet lehessen állítani. Mert ilyenekről volna szó, mivel a gazdasági ismétlő iskolák még csak a kényszeriskolázás régiójába tartozó csekélyebb műveltségi igényeket elégíthetik ki. Az sem valószínű, hogy a szóban levő gazdaosztály egy nem helyben levő gazdasági szakiskola több éves tanfolyamára elküldje fiait. Az a meggyökeresedett felfogása, hogy az ilyen iskolák csak az uradalmak leendő tisztjei, esetleg birtokosai számára valók, ő pedig fiát a maga birtokának örökösévé akarja nevelni. Hagyományos meggyőződése, hogy erre elegendő s egyúttal a legjobb mód, ha fiát a maga gazdaságában növeli fel. Erre pedig megmarad az alkalom a helybeli polgáriskola mellett is, amelyik mellett megmarad a fiú az apai gazdaság folytonos szemléletében, megismerheti az egész ú. n. «üzemet». Ezzel az ismerettel már képes lesz folytatni az apai gazdaság gondozását ott, ahol az apja elhagyta. De hogy

jobban folytassa, hogy belátásból eredő fogékonyságnál fogva tért engedjen a nagyobb intensitátsnak, annak az az előfeltétele, hogy kiműveltebb intelligenciája legyen. Ezt pedig nagyobb és teljesebb mértékben megszerzi a teljes polgáriskolában, mint akár a kötelező népiskolában, akár a felében-harmadában kijárt gimnáziumi osztályokban, amelyből állott s áll nagyrészt ma is ennek az osztálynak az iskolázása. Ha aztán a minden ilyen nagyközségünkben működő polgáriskolák ezt az osztályt «tömegesen az általános műveltség magasabb színvonalára» emelték, akkor ez a művelt tömeg maga fog gondoskodni a közös szakmában való nagyobb boldogulásáról. Valószínű, hogy akkor sem szakiskolákkal, hanem a helyzetének jobban megfelelő, községenként szövethetési úton szervezett kísérleti és mintatelepekkel.

Másik csoportja nagyközségeinknek a periferiák városai. Ezekben már túlnyomó az ipari és kereskedelmi foglalkozás, bár alig van olyan magyar város, amelyikből a gazdálkodó osztály hiányzanék. Az önálló iparosnak és kereskedőnek szintén az a szokása, hogy fiát a maga műhelyében vagy kereskedésében neveli utódjává. Hogy eme szokásában megmaradva is, *műveltebb* utódot állíthasson maga helyett, erre is a legkedvezőbb alkalmat adhatja neki a helybeli polgáriskola. Mert minden városban kereskedelmi szakiskolát, és a városban üzött mindenik iparágnak szakiskoláját nem lehet felállítani. Az általános irányú polgáriskola megadja azt, ami ezeknek az elemeknek *közös* szükségletük a műveltségből, a különleges pályára szóló nevelést pedig megadja az apai műhely, vagy az apai üzlet.

Ma már elismert igazság az, hogy a kisebb önálló gazdák és iparosok csak a *szövetkezés* útján tarthatják fenn versenyképességüket a nagytermeléssel szemben. A szövetkezés szükségességének belátása, a szövetkezetek szervezése és vezetése mind kiműveltebb intelligenciát követel meg, mint a mennyi az erre utalt osztályokban ma felfelátható. Még pedig nem elég, ha csak az egy-két hivatalosan elfoglalt vezető, az esetleg idegenből került jegyző, tanító, pap bír erre való tanultsággal, hanem minél többen a szövetkezeti tagok közül is. Ilyenekkel telíteni nemcsak a nagy, hanem a kisebb községeket is, szintén erős közgazdasági érdeke az államnak és a társadalomnak.

Nem utolsó szempont az sem, hogy ha már a *választó jog* kiterjesztését nem előzte meg elegendő mértékben a műveltségnek szélesebb körökben való elterjesztése, legalább utólagosan pótoljuk a pótolhatót. Lássunk utána, hogy neveljük leendő urainkat — amint az egyszeri angol államférfiú mondta. Nagyon szép dolog a *felmőttek* oktatásáról gondoskodni, s nem is remélhető, hogy valaha egészen fölöslegessé váljék a nevelésnek ez a surrogátuma, de a nevelésnek

igazi ideje és lehetősége mégis ott van az iskoláztatás korában, a lelket átható műveltséget az iskolában lehet és kell megalapozni.

Az eddig felsoroltakban igyekeztem egy kissé részletesebben körülírni azt, amit Csengery mint nemzeti szükséglet egyetlen mondatba foglalt: nagyközségeink jobbmódú, túlnyomóan magyar közép-osztályát *tömegesen* az általános műveltség magasabb színvonalára emelni! — amit ő az előtt a nemzedék előtt, amelyik a kötelező népoktatást is törvénybe iktatta, úgy látszik nem tartotta szükségesnek bővebben körülírni. A jobban kiművelendők eddig felsorolt «tömegében» még mindig *hiányoznak* a hivatalnokok. Nem azt jelenti ez, hogy ezen elemek iskolájának tehát nem is kell megadni a qualificatiós jogokat, mert ami megilleti, azt nem lehet és jogállamban nem is szabad megtagadni tőle, de annyit mindenesetre jelent, hogy erre az elemre nézve a qualificatiós jogok közül csak az önkéntességi jogoknak lesz reális értéke, a hivatalok legkevésbé *ennek* az elemnek a túdulásától félhetnek.

Természetes azonban, hogy a felsorolt elemek számára szervezett iskola helyet ad azoknak is, akiket Isten nem áldott meg saját gazdasággal, műhellyel vagy üzlettel. A tekintélyes számú műveltebb, de nem épen diplomás *alkalmazottról* van szó, aki szintén arra törekszik, hogy fiának legalább a magáéhoz hasonló existenciát biztosítson. De mert tőke hiányában fia is rendszerint csak mint alkalmazott alapíthatja meg existenciáját, azért reá nézve reális értékű a qualificatióknak ama másik csoportja is, mely a hivatali állásokra vonatkozik. Eddig is megkereste, a maga megerőltetésével is, ezeket a jogosításokat ott, ahol megtalálta: a drága középiskolákban s a még drágább kereskedelmi iskolákban. Őneki haszna, a társadalomnak pedig semmi kára benne, ha ezután megkapja kevesebb áldozattal a polgáriskolában is.

Amelyik azután ezek közül nem kap alkalmazást, az neki kétségtelen kára, legalább mindaddig, amíg más utat nem tör magának a megélhetéshez, de ez a kár elenyésző semmiség ahhoz az óriási csapáshoz képest, amely az államot és a társadalmat érné, ha a szükséges állások betöltéséhez nem állana elegendő, sőt fölös számú alkalmas ember a rendelkezésére. Nem a sok hivatal és a sok hivatalnok a csapás, mert az társadalmi és állami szükséglet, még pedig folyton növekedő szükséglet, hanem csapás volna az alkalmazhatók hiánya. Mondják, hogy vannak sinecurák is, — én még soh'sem láttam — de ha vannak, bizonyos, hogy nem az itt szóban levő elemek számára termettek; a sinecurák kicsikarásához valamivel több befolyás kell, mint amennyivel a polgáriskolák közönsége rendelkezik. Azt elhiszem, hogy pl. ügyvéd több van, mint a

hányan ügyvédi uraságban szeretnének megélni, de azt nem tudom elhinni, hogy az összes alkalmazotti állások valami számbavehetőleg nagyobb számmal volnának nálunk, mint az alkalmazható művelt egyének, mert akkor nem történhetnék meg az, hogy az egyik igen szép alkalmazási kört: a katonatiszti pályát átengedje a magyar intelligencia az osztráknak meg a hazai grancsárságnak. Tudom, hogy vannak ennek a szép pályának reánk nézve tövisei is, amelyek miatt talán csak utoljára szánna rá magát a magyar ifjú (vagy az apja), de utoljára mégis csak rá kellene magát szánnia, ha már nem találna állást a polgári pályákon. De úgy látszik, hogy mégis csak talált eddig-élé. Különben, ha olyan sok állás és foglalkozás nélküli művelt ember futkosna Magyarországon, kellene velük olykor találkozni is. Én ilyent még nem láttam, ellenben — fájdalom — nem egyet olyant, akinek kevesebb műveltsége volt, mint a mennyi állásához vagy helyzetéhez illett volna.

Nagyon sok tér van még Magyarországon a műveltség terjeszkedéséhez általában, és nagyon sok olyan terület, amit még ezután kell a magyar műveltségnek elfoglalni, amíg elmondhatjuk, hogy legalább idehaza minden téren teljesen a magunk urai vagyunk. Csak ha már itthon minden helyet elfoglaltunk, akkor lehet majd fölöslegről beszélni. De akkor is csak a házi szükséglet szempontjából. A kifelé való terjeszkedés szempontjából ez a fölösleg szükségletként szerepel. A kifelé való gazdasági terjeszkedéshez nem elég a nap-számos, még a Balkánon sem; ahhoz tágasabb látókörű, műveltebb elem kell, amelyik meg tudja látni s föl tudja használni a boldogulás sokféle kínálózó módját. E mellett ez az elem még arról is biztosítékot nyújt, hogy a kiműveléssel megerősített, öntudatos nemzeti érzülete nem enged olyan könnyen az elnemzetietlenítő hatásoknak.

A felsőbb műveltségű réteg hazánkban is eléri a nyugateurópai színvonalat mind arányszámában, mind műveltségének intenzitásában; kellő succrescentiájáról jól szervezett, zavartalanul fejlődő iskolák gondoskodnak. Az alsóbb műveltségű nagy réteg nevelése felől sem kell aggodalmaskodnunk, mert a törvénytől számára megkövetelt iskolaszervezet a végrehajtó hatalom részéről állandó és folyton növekedő gondoskodás tárgya, aminek folytán állandóan erős fejlődést mutat. Az összekötő, középműveltségű réteg sem számban, sem színvonalban nem éri el azt a mértéket, amelyik a nemzet kulturális organismusának egészséges voltához szükséges volna. Ez a hiány betegsége az egész organismusnak. Érzi ezt mindenki, aki kulturális állapotainkat figyelni szokta. Ennek az érzésnek egy-egy erősebb rohamában megfogamzott olykor a jó szándék, hogy a hézag kitöltésére hivatott polgáriskolát, mely annak idején jól volt concipiálva, de csak

félig-meddig megcsinálva, egészen megcsinálja, az életnek azóta is változott viszonyaihoz hozzáalkalmazva, hatásának teljes kifejtésére képesítse. Fájdalom, a jó szándék soha sem tudott a magvalósulásig izmosodni. Talán a Csengery erős meggyőződése hiányzott az intézőkben. Így van azután, hogy bár a polgáriskola reformja két évtized óta folytonosan a küszöbön van, de a küszöbön átlépni nem tudott.

Dr. Kovács János.

REFORMTÖREKVÉSEK A MATEMATIKAI OKTATÁS TERÉN.

(Harmadik közlemény.)

II. rész. (Folytatás). Bibliográfia.

- Dickson* : Graph. methods in Trigonometry (Am. Math. Monthly. 1905.)
Discussion on proposed improvements in the teaching of Elementary Mathematics. (Edinburgh-Proceed. Math. Soc. XX. 1902.)
 — of reform in teaching of Mathematics. (Math. Gazette. II. 1902.)
Düsing K. : Lehrgang der Anfangsgründe der Diff.- und Int.-Rechn. An den höh. Maschinenbauschulen. (Technik und Schule. I. 1907.)
Ebner und Schülke : Infinitesimalrechnung im Unterricht. (Unterrichtsblätter. X. 1904.)
 **Enquête sur la méthode de travail des mathématiciens.* (L'Enseign. math. VII. és VIII. köt.)
 **Enquête sur l'enseignement de la Géométrie.* (La Revue de l'ens. des Sciences. I. 1907.)
Fehr H. : Der Functionsbegriff im mathematischen Unterricht der Mittelschule. (Vortrag + Discussion.) (Verhandlungen der Vereinigung der Mathematiklehrer an schweizerischen Mittelschulen. 1905.)
 — La notion de fonction dans l'enseignement math. des écoles moyennes. (L'Ens. math. VII. 1905.)
 **Forsyth* (edited by) : Discussion on the teaching of Elementary Mechanics. (British Association, Meeting at Johannesburg. 1905. London. Macmillan and Co. 1906.)
Frank H. : Die Infinitesimalrechnung auf höheren Lehranstalten. (Monatschrift für höhere Schulen. II. 1903. IV. 1905.)
Franz : Infinitesimalrechnung im Unterricht. (Unterrichtsblätter. X. 1904.)
 — Zur Frage des Unterrichts in der Infinitesimalrechnung an den höheren Lehranstalten. (Unterrichtsblätter. X. 1904.)